

Погрібна Вікторія Леонідівна, доктор соціологічних наук, професор, професор кафедри соціології та політології Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, м. Харків
e-mail: vilpog2017@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-5101-0386

ПРОБЛЕМА НАУКОВОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ ФЕНОМЕНУ «СОЦІАЛЬНІ РИЗИКИ В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ»

У статті проводиться аналіз природи взаємозв'язку категорій «соціальний захист» та «соціальні ризики», доводиться, що соціальні ризики виникають і існують не в надзвичайних, а в звичайних умовах, тому закономірно супроводжують функціонування соціуму. Зазначається, що соціальний захист являє собою діяльність щодо попередження, пом'якшення та скасування факторів соціального ризику, а соціальна безпека може розглядатися як мета соціального захисту та спосіб мінімізації соціальних ризиків. Підкреслюється, що якщо одночасно існує вірогідність як успішного вирішення проблеми вибору, так і неуспішного, то ризик є характеристикою дій у ситуації непевності, а небезпека – характеристикою ситуації.

Ключові слова: соціальні ризики, соціальний захист, соціальна безпека суспільства, соціальна безпека особистості.

Актуальність дослідження. Забезпечення дієвого соціального захисту населення є одним з фундаментальних завдань будь-якої держави. Втім актуалізація цієї проблеми відбувається в часи політичних та соціально-економічних криз, коли спостерігається масове зниження соціально-економічного статусу великої кількості людей. Саме такі періоди потребують зміни сутності та змісту державної соціальної політики, ефективність чого багато в чому визначається якістю відповідного наукового обґрунтування.

Дослідженням системи соціального захисту населення та його складових, процесу організації та специфіки щодо окремих груп населення займаються представники різних суспільних наук – економісти, соціологи, політологи, правознавці. При цьому домінує економічний підхід. Так, В. В. Лаврухін, узагальнюючи результати наукової розробки економістами даної проблеми, констатує, що «тракується вона (категорія «соціальний захист». – В. П.) по-

різному, а саме: 1) підтримка індивіда в бідності (класичний підхід); 2) вирішення протиріч між багатством і бідністю, яке полягає в перерозподілі національного доходу від багатих до бідних верств населення (некласичний підхід); 3) соціальне маневрування доходами шляхом підрівнювання доходів людини впродовж усього її життя (кейнсіанський підхід); 4) вирішення протиріч між можливостями ринку і потребами населення; 5) вирішення протиріч між ефективністю суспільного виробництва і соціальною справедливістю (інституційний підхід); 6) поєднання державно-стандартизованих (законодавчо закріплених і регламентованих) соціальних гарантій по забезпеченню соціального самозахисту; 7) розробка державою механізмів локалізації негативних тенденцій, що перешкоджають функціонуванню системи організації соціального захисту населення (податкових, правових, інформаційних, адміністративних, соціально-політичних); 8) сприяння органів місцевого самоврядування суспільним організаціям у розробці і реалізації соціальних програм. Таким чином, соціальний захист населення охоплює практично все населення країни, але по відношенню до різних категорій населення можуть бути використані різні форми і механізми соціального захисту. Із цих позицій соціальний захист служить інструментом вирішення протиріч між ефективністю суспільного виробництва і соціальною справедливістю» [1, с. 68]. Не применшуючи значення напрацювань економістів, зазначимо, що більш перспективним ми вважаємо інший ракурс аналізу, а саме розгляд категорії соціального захисту крізь призму соціальних ризиків, бо саме соціальні ризики виступають тим чинником, який створює підґрунття для перегляду соціальної політики держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Будь-який суспільний устрій постійно породжує соціальні ризики. Це доводиться великою кількістю вітчизняних (М. Багмет, В. Деріга, Ю. Кириченко, І. Михайловська, О. Неліпович, Р. Підлипна, В. Скуратівський, О. Палій, О. Сахань, Н. Чудик-Білоусова та ін.) [2–9] та зарубіжних науковців (Р. П. Барк, С. Брейер, А. Б. Гарсія, Ж.-В. Груат, Х. К. Дженкінс-Сміт, М. Д. Мета, Л. Сйоберг, Б. Фішкофф, Дж. Фромм та ін.) [10–18]. Ризик у широкому розумінні представляється як «рішення або дії... (коли) людиною не тільки виявляється невідповідність бажаних і наявних чи потенційних можливостей в управлінні ситуацією, але й невизначеною є оцінка самого потенціалу цих можливостей» [19]. До того ж слід враховувати, що ризики порушення нормального соціального стану мають різну природу, тобто виникають і можуть відтворюватися з різних причин (стихійні лиха, військові дії, епідемії, революції, державні перевороти, демографічні вибухи і провали тощо). Тому соціальні ризики виділяються в системі ризиків тим, що вони виникають і існують *не в надзвичайних, а в звичайних умовах розвитку суспільства, закономірно, а не випадково*

супроводжують нормальне функціонування соціуму, і більше того, ґрунтуються саме на базових суспільних відносинах, повсякденних суспільних порядках. Прикладами таких соціальних ризиків є ризики безпритульності, бідності, безробіття, стандартизації споживання, соціальної дезінтегрованості (люмпенізації). Для їх подолання (або, принаймні, мінімізації) державою традиційно використовуються механізми соціального захисту, але наукове обґрунтування останнього досі не є усталеним у науці, бо представники різних наукових напрямів презентують різні ракурси проблеми.

Метою даної статті є визначення природи та дослідження механізмів взаємозв'язку категорій «соціальні ризики» і «соціальний захист».

Вклад основного матеріалу. В монографії О. Ф. Новікової, О. Г. Осауленко та І. В. Калачевої «Соціальна захищеність населення України» соціальний захист розглядається в межах теорії соціальної безпеки, яка забезпечується при організації системи національної безпеки під час управління соціальними процесами, формування та реалізації державою соціальної політики. При цьому вони визначають безпеку як *стан*, що характеризує результативність та ефективність діяльності щодо її забезпечення. Науковці підкреслюють, що соціальна безпека тісно пов'язана з усіма сферами суспільства, і якщо в них не буде захисту, пов'язаного з проблемами національної безпеки, то це неодмінно вплине і на соціальну сферу [20, с. 196–197]. Відповідно до цього формулюється загальне визначення терміна «соціальна безпека» як стану захищеності соціальних інтересів особи і суспільства від загроз національній безпеці. На думку авторів, соціальна безпека особи і соціальна захищеність особи – тотожні поняття, а поняття «загроза соціальній безпеці» тотожне поняттю «соціальний ризик». Тому соціальний захист розглядається ними як діяльність щодо попередження, пом'якшення та скасування факторів соціального ризику, а соціальний ризик – як небезпека, що викликає соціальні деформації та диспропорції в функціонуванні і розвитку людини, суспільства, держави [20, с. 200]. Ці сентенції були запропоновані авторами ще у 2001 р., але, зазначимо, що в монографії одного з тих авторів проф. О. Ф. Новікової, яка вишла друком у 2012 р., ці ідеї підтверджуються [21, с. 50–59].

В цілому поділяючи представлену думку, вважаємо за доцільне проаналізувати, від чого саме охороняє людину система соціального захисту і якому стану суспільства вона сприяє, якою є її кінцева мета, тобто поняття соціальної безпеки та ризику потребують уточнення.

У монографії російських соціологів В. І. Серебряннікова і О. Т. Хлоп'єва «Соціальна безпека Росії» формулюється авторське розуміння проблеми соціальної безпеки послідовно, через розкриття загального терміна «безпека» з подальшим детальним розглядом помилкових, з їхньої точки зору, уявлень

про нього. Автори виходять з того, що безпека – це діяльність людей, суспільства, держави, світового співтовариства щодо пошуку, запобігання, послаблення, ліквідації та спростування загроз, здатних призвести до втрати фундаментальних та духовних цінностей, вчинити невиправну шкоду щодо виживання і розвитку громадян. При цьому підкреслюється, що *безпека не є станом, що це – дія*. Виходячи з представленого бачення загального змісту терміна «безпека», автори монографії під соціальною безпекою розуміють сукупність заходів щодо захисту інтересів країни та народу в соціальній сфері, розвиток соціальної структури і відносин у суспільстві, системи життєзабезпечення і соціалізації людей, образу життя відповідно до потреб прогресу, теперішніх і майбутніх поколінь [22, с. 215].

На відміну від В. І. Серебрянникова і О. Т. Хлоп'єва, автори посібника «Соціальна політика» *визначають соціальну безпеку саме як стан – стан життєдіяльності людини та суспільства, що характеризується сформованою сталою соціальною системою забезпечення соціальних умов діяльності особи, її соціальної захищеності, стійкістю щодо впливу чинників, які підвищують соціальний ризик*. Воно розпадається на три складові: стан життєдіяльності людини і суспільства; соціальна система його забезпечення і його стійкість щодо соціального ризику [23, с. 158]. Цю позицію поділяє також А. Б. Качинський, який у монографії «Індикатори національної безпеки: визначення та застосування їх граничних значень» також розглядає безпеку як стан, окремо відокремлюючи «діяльність системи забезпечення національної безпеки» [24, с. 9].

Як стан безпека визначається і в ст. 1 Проекту Закону про національну безпеку України: «Громадська безпека і порядок – захищеність (тобто відповідний стан соціуму. – В. П.) життєво важливих для суспільства та особи інтересів, прав і свобод людини та громадянина, забезпечення яких є пріоритетним завданням діяльності сил безпеки, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб та громадськості, які здійснюють узгоджені заходи щодо реалізації і захисту національних інтересів від впливу загроз» [25, с. 1–2].

Ми вважаємо відсутність єдиної думки щодо зазначеної дефініції результатом не цілком коректних способів її дослідження, бо доцільно розрізнити поняття «соціальна безпека суспільства» і «соціальна безпека особи». Першу пропонуємо розглядати як *характеристику умов життєдіяльності суспільства*, що визначає стійкість до впливу чинників, що створюють загрозу соціальної деформації та диспропорції в функціонуванні та розвитку людини, соціальної групи, інституту або суспільства в цілому. Така характеристика може мати і статичні, і динамічні прояви. Соціальна безпека особи – це, на

наш погляд, *рівень (стан) захищеності* людини від загроз і небезпек для її життя, здоров'я, майна, прав, гарантій і свобод. Отже, соціальна безпека передбачає не лише недопущення умов, які б призвели до зниження рівня та якості життя людей, але й реальну наявність соціальних перспектив для всіх верств населення. Забезпечення соціальної безпеки відбувається саме через організацію та реалізацію заходів із соціального захисту в межах соціальної політики. Це є вкрай важливим, бо «особливості організації національної системи соціального захисту багато в чому визначають порядок в країні, ступінь згоди в суспільстві, а також стійкість і динаміку економічного і соціального розвитку» [1, с. 66]. Отже, соціальна безпека може розглядатися як мета соціального захисту та спосіб мінімізації соціальних ризиків. Останні також потребують ґрунтового теоретико-методологічного аналізу.

Не маючи можливості провести ретельне дослідження категорії «ризик» в межах окремої статті, наведемо результати узагальнення існуючих у науковій літературі підходів до вивчення даної категорії. Все різноманіття таких підходів можна об'єднати в два основних. Перший (умовна назва – «технічний»), позиціонує ризик як фізичний атрибут технологій і абстрагуючись від суб'єктивних цінностей, зводить розуміння сутності цього феномену до кількісної оцінки можливостей отримання певного збитку в координатах простору і часу. Другий підхід (умовна назва – «соціальний») розкриває досліджувану категорію через співвідношення з цінностями і нормами соціального характеру та враховує політичні, соціологічні, психологічні, економічні й інші аспекти, що тісно переплетені між собою.

Пропонуємо звернутися до найбільш цікавих вітчизняних та зарубіжних публікацій, що вийшли друком в останні десятиліття в рамках другого, «соціального», підходу.

Вельми корисною з наукової точки зору є монографія колективу авторів за редакцією Ш. З. Султанова «Політичний ризик: аналіз, оцінка, прогнозування, управління», в якій представлений досить об'ємний матеріал, що містить ґрунтовне дослідження існуючих підходів до аналізу соціальної природи політичних ризиків [26].

Психологічні аспекти поняття «ризик» досить докладно висвітлені в роботах відомого психолога В. А. Петровського [27–29]. Аналіз його робіт показав, що в більшості з них ризик розглядається як прагматична тенденція, пов'язана з розрахунком шансів на успіх, і трактується в рамках теорії мотивації досягнення, теорії ухвалення рішення і теорії ігор.

У правовій літературі найчастіше увага зосереджується на проблемі криміналістичного ризику. Найбільш ретельно це питання досліджено Г. О. Зоріним у роботі «Криміналістична евристика» [30], в якій пропону-

ється аналіз методів, за допомогою яких людина може оцінювати ризики у правозастосовній діяльності та визначати способи дій (в тому числі і нестандартні) у ситуаціях правової невизначеності.

Такий мультидисциплінарний підхід до аналізу сутності поняття «ризик» пояснюється багатоаспектністю цього явища, що обумовлює можливість співіснування множинності визначень природи взаємозв'язку соціальних ризиків і соціального захисту. Отже, пропонуємо узагальнити існуючі точки зору.

1. Не тільки у науковій літературі, але й у масовій свідомості вельми поширена думка про ризик як можливу небезпеку або невдачу. Такий підхід має давню історію. Ще на зорі розвитку людства, коли люди теоретично не усвідомлювали вигодоного характеру соціальних процесів, життя змушувало їх шукати способи і форми захисту від можливих небажаних наслідків власних дій. Одним із таких способів було створення запасів продовольства на випадок посухи, військових дій, епідемій тощо. Можна припустити, що саме такі ситуації і сформували передумови для ототожнення ризику з явищами, настання яких могло викликати різного роду збитки, тобто ризик ототожнювався з небезпекою. Ототожнення ризику з небезпекою стало активно підтримуватися вченими, починаючи з кінця 50-х рр. XX ст. Навіть ще півстоліття тому на цьому наполягали юристи: М. С. Грінберг прямо вказував, що ризик – це *небезпека* [31, с. 124], а А. О. Собчак підкреслював, що «ризик – це завжди *небезпека* виникнення несприятливих наслідків (майнового або особистого характеру), про які невідомо, наступлять вони чи ні» [32, с. 55]. Психолог М. А. Котик визначав ризик як дію (вчинок), що виконується в умовах вибору, коли існує *небезпека* у випадку невдачі опинитися в гіршому стані, ніж до вибору [33, с. 87]. Як бачимо, у приведених визначеннях виділяється, зокрема, така риса ризику, як можливість (або міра) передбачуваної невдачі, *небезпека* стосовно конкретного виду діяльності. Отже, якщо розглядати ризик з цих позицій, то соціальний захист буде зводитися до страхування від нещасних випадків, природних катастроф тощо. При цьому немає різниці, виконувала людина ризиковані дії на вимогу інших осіб чи за власним бажанням.

2. Іноді *ризик розуміють як діяльність, що здійснюється зі сподіванням на вдалий результат*. Так, В. А. Абчук визначає ризик як «дії в умовах непевності, при яких вірогідність успіху оцінюється людиною вище, ніж можливість невдачі» [34, с. 24]. Це означає, що в ризикованій дії цілком ймовірним є і невдалий результат. Такий вид ризику не потребує спеціального соціального захисту, бо є абсолютно добровільним.

3. Поєднання першого і другого підходів дозволяє розглядати *ризик як можливість помилки або неуспіху вибору в ситуації з декількома альтерна-*

тивами, або як дію «навмання» в умовах можливої небезпеки зі сподіванням на вдалий результат. При цьому цікавою є ідея М. В. Ручкіної, що «в умовах глобалізації... та глобальних ризиків, які провокуються та відтворюються суб'єктом ризику, підвищення відповідальності... бачиться як компенсаторний захист від породження тотальних ризиків. ...У суб'єкта «застрягає» думка про тотальну відповідальність перед майбутнім» [35, с. 22].

4. У науковій літературі також зустрічаються спроби дати більш узагальнене визначення ризику, виявити риси, що характеризують його як загальнонаукове поняття. Наприклад, у «Стислому психологічному словнику» під редакцією В. А. Петровського зазначається, що «ризик – це ситуативна характеристика діяльності, що складається в непевності її виходу і можливих несприятливих наслідків у випадку неуспіху» [36, с. 308]. Італійські дослідники Л. Новіелло та А. Бассанеллі розглядають ризик як єдність обставин і індивідуально-групових переваг, критеріїв оцінки ситуації, на основі яких приймається оперативне рішення [37, р. 428]. Відомий шведський дослідник Л. Сйoberг презентує категорію «ризик» через перегляд психометричної парадигми, доводячи, що в умовах сучасного суспільства існує досить вагома кореляція між сприйманням людьми ризику та довірою до найважливіших соціальних інститутів [38].

Уточнення поняття ризику у відповідності до особливостей соціального середовища, діяльності, пов'язаної з регулюванням різноманітних сторін громадського життя на основі врахування інтересів, потреб, цільових настанов суб'єктів діяльності, проведено А. П. Альгіним і В. І. Зубковим. А. П. Альгін розуміє ризик як діяльність, пов'язану з подоланням непевності в ситуації неминучого вибору, в процесі якої є можливість кількісно і якісно оцінити здатність досягнення передбачуваного результату, невдачі або відхилення від цілі [39, с. 37]. З погляду В. І. Зубкова, ризик являє собою соціальну поведінку суб'єкта, здійснювану в умовах непевності її результатів. На його думку, знаючи різноманіття джерел непевності, можна стверджувати, що громадське життя постійно продукує ризики [40, с. 24].

М. М. Саппа відзначає, що ризик і небезпека (загроза) не є тотожними поняттями. У людини викликає страх (побоювання) не сама загроза, а пов'язані з нею власні уявлення про шкоду і користь. Тому ризик – це сприйняття суб'єктом небезпеки, що передбачає його вільний вибір (або деяку імітацію вибору). Виходячи з цього, на думку науковця, люди сприймають ризик у двох аспектах: як можливість несприятливої події і з точки зору тяжкості його наслідків. Причому, як правило, обидва аспекти об'єднуються в оцінці однієї людини [41, с. 71].

Отже, кожне з наведених визначень виділяє особливі риси ризику, хоча між ними є спільне: мова йде про процес ухвалення рішення суб'єктом і його

дії в ситуації непевності. Виняток складає група думок, де ризик пов'язується зі збитком, отриманим, наприклад, у результаті стихійного лиха. Проте, на наш погляд, такий збиток не можна назвати ризиком. Ризик має місце тоді, коли людина свідомо приймає рішення, наслідки якого можуть бути несприятливими. Якщо причини збитку знаходяться зовні, ми можемо говорити про небезпеку. Це означає, що ризик одних може стати небезпекою для інших. Таким чином, небезпека може визначатися як об'єктивно існуюча можливість негативного впливу на соціальний об'єкт, в результаті якого йому може бути заподіяний певний збиток, шкода, що погіршує його стан та надає його розвитку небажані динаміку або параметри (характер, темпи, форми тощо). Причому суб'єкт діяльності може мати інформацію про небезпеку (наприклад, небезпека залишитися без способів існування у випадку уродженої інвалідності), а може і не мати її (стихійне лихо), але в будь-якому випадку від його дій або бездіяльності нічого не залежить. Тому, оскільки небезпека є одним із можливих результатів дії людини, розмежування ризиків і небезпек на практиці є вельми умовним. У кожному конкретному випадку одна і та сама подія може розглядатися і як ризик, і як небезпека.

Дуже часто, говорячи про ризик, автори наголошують на небезпеці, якій піддаються люди, а не на можливих перевагах, якщо бажана ціль буде досягнута. Проте нагадаємо, що у випадку ризику цілком можливим є як успіх, так і невдача. Тому ми поділяємо думку А. П. Альгіна, що стосовно здійснення практичних дій у ситуації ризику доцільно враховувати три головних елементи ризику: 1) можливість отримання бажаного результату (удача); 2) можливість настання небажаних наслідків (невдача) у ході вибору альтернативи та її реалізації; 3) можливість відхилення від обраної цілі [39, с. 102].

Ще одним поняттям, яке потребує уточнення в рамках аналізу природи взаємозв'язку категорій «соціальний захист» та «соціальні ризики», є поняття «ситуація ризику» або «ризикована ситуація». В. І. Зубков вважає, що ситуація ризику не є окремим випадком ситуації непевності, а розрізнення повної непевності і просто непевності для визначення ризику не відіграє істотної ролі. Непевність виступає конституюючою ознакою, тобто середовищем появи ризику, тому зростання непевності може спричинити за собою ще більший ризик. Суб'єктивно повна непевність означає абсолютний ризик, тобто полягання на волю випадку. Масштаби же ризику науковець пропонує розглядати в системі трьох координат: ризик зростає зі зменшенням можливості досягнення цілі і збільшенням непевності (кількості альтернатив) і ціни помилки. Розглядаючи непевність як ситуацію, коли існує два і більше виходи, В. І. Зубков висуває тезу, з якою можна погодитися: непевність є середовищем для появи ризику [42, с. 4–6]. Продовжуючи логіку його міркувань, зазначимо: ризик виникає тоді, коли суб'єкт діяльності буде

здійснювати вибір в умовах наявності альтернатив дії (бездіяльність теж є варіантом дії). При цьому існує ймовірність як успішного вирішення проблеми вибору, так і несприятливого (ситуації небезпеки), тому ризик можна вважати *характеристикою дії у ситуації непевності, а небезпеку – характеристикою ситуації*.

Висновки. Проведений аналіз природи взаємозв'язку категорій «соціальні ризики» та «соціальний захист» показав, що:

– соціальні ризики виникають і існують не в надзвичайних, а в звичайних умовах, тому закономірно супроводжують функціонування соціуму;

– якщо аналізувати соціальний захист у межах теорії соціальної безпеки, то він являє собою діяльність щодо попередження, пом'якшення та скасування чинників соціального ризику;

– доцільно розрізняти поняття «соціальна безпека суспільства» (характеристика умов життєдіяльності суспільства) і «соціальна безпека особи» (характеристика рівня захищеності людини від загроз і небезпек);

– соціальна безпека може розглядатися як мета соціального захисту та спосіб мінімізації соціальних ризиків, оскільки вона передбачає не лише недопущення умов, які б могли призвести до зниження якості життя людей, але й реальну наявність соціальних перспектив для всіх верств населення;

– визначаючи соціальні ризики як процес ухвалення рішення суб'єктом щодо його дій в ситуації непевності, можна стверджувати, що небезпека є одним із ймовірних результатів дії, а ризикованою дією може бути тільки соціальна дія;

– розмежування ризиків і небезпек на практиці є вельми умовним, бо у кожному конкретному випадку одна і та сама подія може розглядатися і як ризик, і як небезпека;

– одночасне існування ймовірності не тільки успішного вирішення проблеми вибору, але і неуспішного дозволяє розглядати ризик як характеристику дій у ситуації непевності, а небезпеку – як характеристику ситуації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лаврухін В. В. Державне управління у сфері соціального захисту населення: теоретичні аспекти. *Аспекти публічного управління*. 2015. № 1–2 (15–16). С. 66–72.
2. Багмет М. О., Деріга В. В. Шляхи вдосконалення системи соціального захисту в Україні: політологічний аналіз. *Сучасна українська політика*. Київ, 2009. Вип. 17. С. 250–258.
3. Герасіна Л. М., Погрібна В. Л. Проблема політичного консенсусу крізь призму сучасної політичної моралі. *Evropský politický a právní diskurz*. 2015. № 2. С. 98–108.

4. Кириченко Ю. Право людини на соціальне забезпечення в конституційних нормах України та зарубіжних держав: порівняльно-правовий аналіз. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2014. №4 (10). С. 51–55.
5. Михайловська І. М., Неліпович О. В. Система соціального захисту населення в Україні: сутність, основні складові та напрямки вдосконалення. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2011. №6, Т. 4. С. 255–260.
6. Підлипна Р. П. Система соціального захисту населення в Україні в сучасних умовах: сутність і основні складові. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. 2015. №1 (69), ч. 1. С. 16–22.
7. Pogribna V. L., Sakhan O. M. Resources and risks of personal autonomy in the modern Ukrainian society: sociological aspects of the analysis. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: Соціологія. 2017. №3. С. 118–131.
8. Скуратівський В., Палій О. Соціальна політика. Київ: Вид-во УАДУ, 2003. 265 с.
9. Чудик-Білоусова Н. І. Нові соціальні ризики як підстава соціального забезпечення в Україні. *Університетські наукові записки*. 2015. №1 (53). С. 82–108.
10. Barke R. P., Jenkins-Smith H. C. Politics and scientific expertise: scientists, risk perception, and nuclear waste policy. *Risk Analysis*. 1993. Vol. 13, No. 4. P. 425–439.
11. García A. B., Gruat J.-V. Social protection: a life cycle continuum investment for social justice, poverty reduction and sustainable development. Geneva: International Labour Office, 2003. 57 p.
12. Breyer S. Breaking the vicious circle: toward effective risk regulation. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1993. x, 127 p.
13. Eyles J., Baxter J. Environments, risks and health: social perspectives. London; New York: Routledge, Taylor & Francis Group, 2017. xvi, 239 p.
14. Fromm J. Experts' views on societal risk attention. *Journal of Risk Research*. 2006. Vol. 9, Issue 3. P. 243–264.
15. Fischhoff B. The psychological perception of risk. *The McGraw-Hill homeland security handbook* / David G. Kamien, editor: with a foreword by Richard Falkenrath. New York: McGraw-Hill, 2006. P. 463–492.
16. Mehta M. D. Risk and decision-making: A theoretical approach to public participation in techno-scientific conflict situations. *Technology in Society*. 1998. Vol. 20, Issue 1. P. 87–98.
17. Risk, resilience, inequality and environmental law / edited by Bridget M. Hutter. Cheltenham, UK; Northampton, Massachusetts, USA: Edward Elgar Publishing, 2017. xi, 286 p.
18. Sjöberg L., Drottz-Sjöberg B.-M. Risk perception by politicians and the public. *Energy & Environment*. 2008. Vol. 19, No. 3–4. P. 455–483.
19. Прокофьева Е. Н. Характеристика безопасности и риска: аспекты понимания. *Казанский педагогический журнал*. 2015. №1. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/harakteristika-bezopasnosti-i-riska-aspekty-ponimaniya> (дата звернення: 06.05.2018).

20. Соціальна захищеність населення України / О. Ф. Новікова, О. Г. Осауленко, І. В. Калачова та ін.; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Донецьк; Київ: ІЕП НАН України. 2001. 359 с.
21. Новікова О. Ф. Соціальна безпека в Україні: можливості людського розвитку: монографія. Saarbrücken: LAP Lambert Academic Publishing GmbH & Co. KG., 2012. 172 с.
22. Серебрянников В. И., Хлопьев А. Т. Социальная безопасность России. Москва: Инф.-изд. центр МНИИПУ, 1996. 352 с.
23. Скуратівський В., Палій О., Лібанова Е. Соціальна політика: навч. посіб. Київ: Вид-во УАДУ, 1997. 360 с.
24. Качинський А. Б. Індикатори національної безпеки: визначення та застосування їх граничних значень: монографія. Київ: НІСД, 2013. 104 с.
25. Проект Закону про національну безпеку України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63531 (дата звернення: 02.05.2018).
26. Политический риск: анализ, оценка, прогнозирование, управление / [А. Г. Коваленко, Г. В. Коржов, В. З. Вдовенко и др.; под ред. Ш. З. Султанова]; Рос.-амер. ун-т. Москва: ИПЦ РАУ, 1992. 60,[2] с.
27. Петровский В. А. Тенденция к свободному риску и самоутверждение личности. *Социально-психологические проблемы формирования личности и учебно-воспитательного коллектива*. Москва: Изд-во МГПИ, 1975. С. 77–87.
28. Петровский В. А. Психология неадаптивной активности. Москва: ТОО «Горбунок», 1992. 223 с.
29. Петровский В. А. Неадаптивный риск: феноменология и опыт интерпретации. *Управление риском*. 1997. № 3–4. С. 13–20.
30. Зорин Г. А. Криминалистическая эвристика: учеб. пособие по курсу «Криминалистика»: в 2 т. Гродно: Изд-во ГрГУ, 1994. Т. 1. 212 с. Т. 2. 222 с.
31. Гринберг М. С. Проблема производственного риска в уголовном праве. Москва: Госюриздат, 1963. 132 с.
32. Собчак А. А. О некоторых спорных вопросах общей теории правовой ответственности. *Правоведение*. 1968. № 1. С. 49–57.
33. Котик М. А. Психология и безопасность. Изд. 3-е, испр. и доп. Таллинн: Валгус, 1989. 448 с.
34. Абчук В. А. Теория риска в морской практике. Ленинград: Судостроение, 1983. 150 с.
35. Ручкина М. В. Субъект риска: социальные способы самозащиты в условиях глобализации: автореф. дис. ... канд. филос. наук. Тверь, 2009. 23 с.
36. Краткий психологический словарь / под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. Москва: Политиздат, 1985. 431 с.
37. Noviello L., Bassanelli A. Need for risk analysis approach to nuclear energy consistent with other hazards. *ICONE 4: ASME/JSME international conference on nuclear engineering; New Orleans, LA (United States); 10–13 Mar 1996: Proceedings. Volume 4: Nuclear plant operations and maintenance, nuclear fuel cycle, institutional and energy*

- policy, non-proliferation and safeguards / edited by A. S. Rao, R. B. Duffey and D. Elias. New York, NY: American Society of Mechanical Engineers, 1996. P. 425–432.
38. Sjöberg L. Risk perception is not what it seems: The psychometric paradigm revisited. *VALDOR 2003: VALues in Decisions On Risk. Proceedings* / Editor Kjell Andersson. Stockholm: VALDOR, 2003. P. 14–29.
39. Альгин А. П. Риск и его роль в общественной жизни. Москва: Мысль, 1989. 187 с.
40. Зубков В. И. Социологическая теория риска: учеб. пособие для вузов. Москва: Академический Проект, 2009. 380 с.
41. Саппа Н. Н. О социальной оценке экологического риска. *Современное общество*. 1994. № 4. С. 71–74.
42. Зубков В. И. Риск как предмет социологического анализа. *Социологические исследования*. 1999. № 4. С. 3–9.

REFERENCES

1. Lavrukhin, V. V. (2015). Derzhavne upravlinnia u sferi sotsialnoho zakhystu naseleennia: teoretychni aspekty. *Aspekty publichnoho upravlinnia – Public Administration Aspects*, 1–2 (15–16), 66–72 [in Ukrainian].
2. Bahmet, M. O., Dereha, V. V. (2009). Shliakhy vdoskonalennia systemy sotsialnoho zakhystu v Ukraini: politolohichnyi analiz. *Suchasna ukrainska polityka – Modern Ukrainian politics, issue 17*, 250–258 [in Ukrainian].
3. Herasina, L. M., Pohribna, V. L. (2015). Problema politychnoho konsensusu kriz pryzmu suchasnoi politychnoi morali. *Evropský politický a právní diskurz – European political and legal discourse*, 2, 98–108 [in Ukrainian].
4. Kyrychenko, Yu. (2014). Pravo liudyny na sotsialne zabezpechennia v konstytutsiinykh normakh Ukrainy ta zarubizhnykh derzhav: porivnialno-pravovyi analiz. *Jurnalul juridic national: teorie și practică – National Law Journal: Theory and Practice*, 4 (10), 51–55 [in Ukrainian].
5. Mykhailovska, I. M., Nelipovych, O. V. (2011). Systema sotsialnoho zakhystu naseleennia v Ukraini: sutnist, osnovni skladovi ta napriamky vdoskonalennia. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu – Bulletin of the Khmelnytsky National University*, Vol. 4, 6, 255–260 [in Ukrainian].
6. Pidlypna, R. P. (2015). Systema sotsialnoho zakhystu naseleennia v Ukraini v suchasnykh umovakh: sutnist i osnovni skladovi. *Naukovyi visnyk Poltavskoho universytetu ekonomiky i torhivli – Scientific Bulletin of Poltava University of Economics and Trade*, 1 (69), part 1, 16–22 [in Ukrainian].
7. Pogribna, V. L., Sakhan, O. M. (2017). Resources and risks of personal autonomy in the modern Ukrainian society: sociological aspects of the analysis. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Iurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho». Serii: Sotsiologhiia – Bulletin of the National University «Yaroslav the Wise Law Academy of Ukraine». Series: Sociology*, 3, 118–131.
8. Skurativskiy, V., Palii, O. (2003). *Sotsialna polityka*. Kyiv: Vyd-vo UADU [in Ukrainian].

9. Chudyk-Bilousova, N. I. (2015). Novi sotsialni ryzyky yak pidstava sotsialnoho zabezpechennia v Ukraini. *Universytetski naukovi zapysky – University scientific notes*, 1 (53), 82–108 [in Ukrainian].
10. Barke, R. P., Jenkins-Smith, H. C. (1993). Politics and scientific expertise: scientists, risk perception, and nuclear waste policy. *Risk Analysis*, Vol. 13, 4, 425–439.
11. García, A. B, Gruat, J.-V. (2003). Social protection: a life cycle continuum investment for social justice, poverty reduction and sustainable development. Geneva: International Labour Office.
12. Breyer, S. (1993). Breaking the vicious circle: toward effective risk regulation. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
13. Eyles, J., Baxter, J. (2017). Environments, risks and health: social perspectives. London; New York: Routledge, Taylor & Francis Group.
14. Fromm, J. (2006). Experts' views on societal risk attention. *Journal of Risk Research*, Vol. 9, 3, 243–264.
15. Fischhoff, B. (2006). The psychological perception of risk. *The McGraw-Hill homeland security handbook* / David G. Kamien, editor: with a foreword by Richard Falkenrath. New York: McGraw-Hill, 463–492.
16. Mehta, M. D. (1998). Risk and decision-making: A theoretical approach to public participation in techno-scientific conflict situations. *Technology in Society*, Vol. 20, 1, 87–98.
17. Hutter, B. M. (2017). Risk, resilience, inequality and environmental law. Cheltenham, UK; Northampton, Massachusetts, USA: Edward Elgar Publishing.
18. Sjöberg, L., Drottz-Sjöberg, B.-M. (2008). Risk perception by politicians and the public. *Energy & Environment*, Vol. 19, 3–4, 455–483.
19. Prokofeva, E. N. (2015). Charakteristika bezopasnosti i riska: aspektyi ponimaniya. *Kazanskiy pedagogicheskii zhurnal – Kazan Pedagogical Journal*, 1. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/harakteristika-bezopasnosti-i-riska-aspektyi-ponimaniya> [in Russian].
20. Novikova, O. F., Osaulenko, O. H., Kalachova, I. V. et al. (2001). Sotsialna zakhyschenist naselennia Ukrainy / NAN Ukrainy, In-t ekonomiky prom-sti. Donetsk; Kyiv: IEP NAN Ukrainy [in Ukrainian].
21. Novikova, O. F. (2012). Sotsialnaya bezopasnost v Ukraine: vozmozhnosti chelovecheskogo razvitiya: monogr. Saarbrucken: LAP Lambert Academic Publishing GmbH & Co. KG. [in Russian].
22. Serebryannikov, V. I., Hlopev, A. T. (1996). Sotsialnaya bezopasnost Rossii. Moskva: Inf.-izd. tsentr MNIIPU [in Russian].
23. Skurativskiy, V., Palii, O., Libanova, E. (1997). Sotsialna polityka: Navch. posibnyk. Kyiv: Vyd-vo UADU [in Ukrainian].
24. Kachynskiy, A. B. (2013). Indykatory natsionalnoi bezpeky: vyznachennia ta zastosuvannia yikh hranychnykh znachen. Monohrafiia. Kyiv: NISD [in Ukrainian].
25. Proekt Zakonu pro natsionalnu bezpeku Ukrainy. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63531 [in Ukrainian].

26. Sultanov, Sh. Z. (1992). Politicheskiiy risk: analiz, otsenka, prognozirovaniye, upravlenie / [A. G. Kovalenko, G. V. Korzhov, V. Z. Vdovenko i dr.; Ros.-amer. un-t. Moskva: IPTs RAU [in Russian].
27. Petrovskiy, V. A. (1975). Tendentsiya k svobodnomu risku i samoutverzhdienie lichnosti. *Sotsialno-psihologicheskie problemy formirovaniya lichnosti i uchebno-vospitatel'nogo kollektiva*. Moskva: Izd-vo MGPI, 77–87 [in Russian].
28. Petrovskiy, V. A. (1992). Psihologiya neadaptivnoy aktivnosti. Moskva: TOO «Gorbunok» [in Russian].
29. Petrovskiy, V. A. (1997). Neadaptivniy risk: fenomenologiya i opyt interpretatsiii. *Upravlenie riskom – Risk management*, 3-4, 13–20 [in Russian].
30. Zorin, G. A. (1994). Kriminalisticheskaya evristika: Ucheb. posobie po kursu «Kriminalistika»: Vols 1–2. Grodno: Izd-vo GrGU [in Russian].
31. Grinberg, M. S. (1963). Problema proizvodstvennogo riska v ugovnom prave. Moskva: Gosyurizdat [in Russian].
32. Sobchak, A. A. (1968). O nekotorykh spornykh voprosakh obschey teorii pravovoy otvetstvennosti. *Pravovedenie – Jurisprudence*, 1, 49–57 [in Russian].
33. Kotik, M. A. (1989). Psihologiya i bezopasnost. Izd. 3-e, ispr. i dop. Tallin: Valgus [in Russian].
34. Abchuk, V. A. (1983). Teoriya riska v morskoy praktike. Leningrad: Sudostroenie [in Russian].
35. Ruchkina, M. V. (2009). Sub'ekt riska: sotsialnyie sposoby samozaschity v usloviyah globalizatsii. *Extended abstract of candidate's thesis*. Tver [in Russian].
36. Petrovskiy, A. V., M. G. Yaroshevskiy, M. G. eds (1985). Kratkiy psihologicheskiy slovar. Moskva: Politizdat [in Russian].
37. Noviello, L., Bassanelli, A. (1996). Need for risk analysis approach to nuclear energy consistent with other hazards. *ICONE 4: ASME/JSME international conference on nuclear engineering; New Orleans, LA (United States); 10-13 Mar 1996: Proceedings. Volume 4: Nuclear plant operations and maintenance, nuclear fuel cycle, institutional and energy policy, non-proliferation and safeguards* / edited by Rao A. S., Duffey R. B. and Elias D. New York, NY: American Society of Mechanical Engineers, 425–432.
38. Sjöberg, L. (2003). Risk perception is not what it seems: the psychometric paradigm revisited. *VALDOR 2003: VALues in Decisions On Risk. Proceedings* / Editor Kjell Andersson. Stockholm: VALDOR, 14–29.
39. Algin, A. P. (1989). Risk i ego rol v obschestvennoy zhizni. Moskva: Myisl [in Russian].
40. Zubkov, V. I. (2009). Sotsiologicheskaya teoriya riska: ucheb. posobie dlya vuzov. Moskva: Akademicheskiiy Proekt [in Russian].
41. Sappa, N. N. (1994). O sotsialnoy otsenke ekologicheskogo riska. *Sovremennoe obshchestvo – Modern society*, 4, 71–74 [in Russian].
42. Zubkov, V. I. (1999). Risk kak predmet sotsiologicheskogo analiza. *Sotsiologicheskie issledovaniya – Sociological research*, 4, 3–9 [in Russian].

Погребная Виктория Леонидовна, доктор социологических наук, профессор, профессор кафедры социологии и политологии Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого, г. Харьков, Украина

ПРОБЛЕМА НАУЧНОЙ ОПРЕДЕЛЕННОСТИ ФЕНОМЕНА «СОЦИАЛЬНЫЕ РИСКИ В СИСТЕМЕ СОЦИАЛЬНОЙ ЗАЩИТЫ НАСЕЛЕНИЯ»

В статье проводится анализ взаимосвязи категорий «социальная защита» и «социальные риски». Доказывается, что поскольку социальные риски возникают и существуют не в чрезвычайных, а в обычных условиях и поэтому закономерно сопровождают функционирование социума, социальная защита представляет собой деятельность по предупреждению, смягчению и преодолению факторов социального риска, а социальная безопасность может рассматриваться как цель социальной защиты и способ минимизации социальных рисков. Подчеркивается, что если одновременно существует вероятность как успешного разрешения проблемы выбора, так и неуспешного, то риск является характеристикой действий в ситуации неопределенности, а опасность – характеристикой ситуации.

Ключевые слова: социальные риски, социальная защита, социальная безопасность общества, социальная безопасность личности.

Pohribna Victoria Leonidivna, Doctor of Sociological Sciences, Professor, Professor of Department of Sociology and Political Sciences Yaroslav the Wise National Law University, Kharkiv, Ukraine

THE PROBLEM OF SCIENTIFIC CERTAINTY OF THE PHENOMENON OF «SOCIAL RISKS IN THE SYSTEM OF SOCIAL PROTECTION OF THE POPULATION»

Problem setting. Representatives of various social sciences – sociologists, political scientists, lawyers, economists – are engaged in the research of problems of social protection of the population in general and its individual components, the process of organization, specifics about particular groups of the population.

Analysis of scientific publications. A large number of domestic (M. Bagmet, V. Derega, Yu. Kirichenko, I. Mikhailovsky, O. Nelipovich, R. Pidlipna, V. Skuratovsky, O. Paliy, O. Sahan, N. Chudik-Bilousova et al.) and foreign scholars (R. P. Barke, J. Baxter, S. Breyer, J. Eyles, H. C. Jenkins-Smith, A. B. García, J.-V. Gruat, J. Fromm, B. Fischhoff, M. D. Mehta, L. Sjöberg et al.) are studying this problem. Traditionally, they define social protection as a system of funds from state bodies, organizations and officials that protect any citizen from economic and social degradation. The article proposes an alternative

view on the problem of social protection, namely to consider it through the prism of social risks.

Therefore, the **purpose of the article** was to identify and analyze the nature of the relationship between the categories of «social risks» and «social protection».

Presenting main material. The analysis of the basic psychological, sociological, and legal approaches to the definition of the categories «social risk» and «social protection» is carried out.

The analysis carried out in the article allowed to reach the following **conclusions**:

- social risks arise and do not exist in extraordinary situations, and in normal conditions, therefore, naturally accompany the functioning of society;
  - if to analyze social protection within the framework of the theory of social security, it is an activity on prevention, mitigation and elimination of social risk factors;
  - it is advisable to distinguish between the notion of «social security of society» (characteristic of the conditions of the life of society) and «social security of the person» (characteristic of the level of protection of a person from threats and dangers);
  - social security can be considered as a goal of social protection and a way of minimizing social risks, as it involves not only avoiding conditions which could lead to a decrease in the quality of life of people, but also the real availability of social prospects for all segments of the population;
  - when defining social risks as a process of decision-making by the subject about his actions in a situation of uncertainty, it can be argued that danger is one of the likely outcomes of action, and risk action can be only social action;
  - the delineation of risks and dangers in practice is highly arbitrary, because in each particular case, one and the same event can be considered both as a risk and as a danger;
  - the simultaneous existence of the probability of not only successful solution to the problem of choice, but unsuccessful allows you to consider the risk as a description of actions in the situation of uncertainty, and the danger – as a characteristic of the situation.
- Keywords:** social risks, social protection, social security of a society, social security of the person.

